

О.П.ГЛАЗОВА

Т.В.КОСЯН

**НАВЧАЛЬНІ
ПЕРЕКАЗИ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

6 КЛАС

ЗМІСТ

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ	2
ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПРИМІЩЕННЯ	4
ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПРИРОДИ	15
ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ	23

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ

ОКСАНА

Налетіла на село орда. Залунали плач та стогін. Схопили татари дівчину Оксану, зв'язали руки, кинули поперек сідла.

Ось і продано Оксану до ханського гарему. Потягнулися одноманітні сумні дні. Де ти, рідне село, де тихі верби, чисті води та ясні зорі рідної України?

Привели якимось до гарему стару жінку із заморськими товарами. Розхвалює вона м'які шовки, тонкі мережива, а сама на Оксану поглядає. Не видно через чадру її обличчя, тільки очі сяють.

Зазирнула в ті очі Оксана й завмерла. Це ж Павло з їхнього села! Зараз або смерть обом, або воля...

Кивнула стара Оксані: «Ходімо, товар подивися!» Відійшли вони за ріг будинку. Вперше почули ханові слуги дзвінкий Оксанин сміх.

А за мить стара жінка тягнула геть кошик з товарами. Що поробиш, не все продала!

...Позаду залишився ханський палац. Ось Оксана й на коні. На іншого коня скочив козак Павло. Ще троє вершників приєдналися до втікачів. Помчали швидко.

Полинули в безкраї степи, туди, де чисті води та ясні зорі (За М.Кустовою; 157 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *орда*, *чадра* (покривало, яким запинаються мусульманки), *гарем* (жіноча половина багатого мусульманського будинку, де живуть дружини господаря).
2. Дібрати синоніми до слів *дзвінкий* (про сміх), *безкрай* (про степ), *співуча* (про мову).
3. Пояснити написання слів *схопити*, *зв'язати*, *розхвлювати*, *безкрай*, *мереживо*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Татари полонили Оксану. 2. Дівчину продано до ханського палацу. 3. Стара жінка із заморськими товарами. 4. Це ж Павло з їхнього села! 5. Дзвінкий Оксанин сміх.

6. Важкий кошик з товарами. 7. Оксана на коні. 8. На чисті води та ясні зорі).
5. Усно переказати текст за планом (детально).

ГЕОРГІЙ ПОБІДОНОСЕЦЬ

Серед Ліванських гір було глибоке озеро. На його березі оселився лютий змії. Він убивав та пожирав людей, а від його дихання поширювались страшні хвороби.

Неподалік від озера біло місто, де жили язичники. За порадою жерців мешканці міста щодня віддавали чудовиську в поживу юнака або дівчину.

Надійшла черга єдиної царевої дочки. Покірно очікувала царівна Єлисава на березі озера своєї загибелі. Тут перед нею з'явився вершник. Із розповіді дівчини він дізнався про її нещастя.

З озера виринуло страховисько. Мужній воїн спрямував свого коня на змія та встромив йому списа в роззявлену пащу. Він притиснув змія до землі, і білий кінь потоптав потвору копитами.

Вершник наказав царівні поясом зв'язати змія та відвести його до міста. Єлисава так і зробила.

Мешканці міста побачили чудовисько та кинулися тікати. Тут знову з'явився вершник, зупинив людей та сказав, що це Бог послав його врятувати нещасних. Він забив змія, а сам зробився невидимим.

25 тисяч язичників під впливом побаченого прийняли християнство.

Вершник цей – Святий Георгій. На іконах його зображують на білому коні зі списом. Він – оборонець дівчат, покровитель воїнів, захисник коней (З Життя Великомученика Георгія Побідоносця; 175 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *язичник, християнин, жрець* (служитель релігійного культу).
2. Дібрати синоніми до слів *чудовисько, оборонець, виринути*.
3. Пояснити написання слів *роззявлений, розповсюджувати, розпитувати, прийняти, зв'язати, нещастя, невидимий, захисник*.
4. На дошці записати: *Святий Георгій, Єлисава, Ліванські гори, християнство*.
5. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Змії на березі озера. 2. Щоденна пожива для чудовиська. 3. Царівна Єлисава в очікуванні загибелі. 4. Поява вершника. 5. Упокорення страшного змія. 6. Мешканці міста прийняли християнство. 7. Покровитель воїнства та дівоцтва).
6. Написати **детальний** переказ.

МАРІЙКА ТА БАБА-ЯГА

Пішла якось дівчина Марійка по гриби. Зустрілася їй у лісі Баба-Яга, почала до себе закликати. Не пішла Марійка, бо вдома мама чекає. Почала Яга силою дівчину тягнути, а та вхопилася руками за березу – і ні з місця. Стала Баба-Яга Марійку мітлою підмітати. А дівчина міцно за деревину тримається, рук не розчіплює.

Зникла Яга. Сидить Марійка в лісі сама, плаче. Пішла дороги шукати, та куди не піде, приходять до хатки на курячій ніжці. Вийшла з хати Яга, сміється. Щоб провчити непокірну дівчину, перетворила вона Марійку на дику кізку.

А в лісі полював молодий царевич. Побачив він гарну кізку, кинувся до неї, а вона тікає. Розповіла кізка царевичу людським голосом, як її Яга зачарувала.

Наказав царевич своїм мисливцям оточити хатку на курячій ніжці. Почали вони стріляти, та кулі від Баби-Яги відскакують.

Але царевич знав, що робити. Знищити Бабу-Ягу можна лише пшеничним зерном, а він мав при собі пшеницю. Зарядив царевич рушницю й вистрілів. Упала Яга, а замість крові з неї чорна твань полилася.

Зробилася з дикої кізки дівчина. Узяв її царевич за руку і повів до свого палацу. Побралися вони й живуть у щасті (За народною казкою; 190 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *твань (драговина), розчепити, палац*.
2. Пояснити написання слів *розчіплювати, розповідати, прийти, непокірний*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Зустріч з Бабою-Ягою. 2. Не погодилася Марійка до Яги йти. 3. Дівчина заблукала. 4. Помста Баби-Яги. 5. Царевич та лісова кізка. 6. Кулі від Яги відскакують. 7. Царевич знав, що робити. 8. Ягу покарано. 9. Зробилася з кізки дівчина. 10. марійка та царевич побралися).
4. Усно переказати від першої особи – від імені дівчини Марійки (*детально*).

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПРИМІЩЕННЯ

ПРОЧАНИ

Надвечір прочани прийшли в село. Хата, у яку зайшли подорожні, була чи не найкраща на всю вулицю.

Уздовж двох стін стояли чисто вимиті ослони. У кутку над столом світилися завішані білими рушниками образи. Вишиті червоним кінці рушника звисали по обидві сторони.

На полу сиділа за прядивом дівчина в білій сорочці. Вона колихала ногою підвішену до стелі люльку й виспівувала пісню. Біля запаленої печі метушилася ще не стара жінка в очіпку. Видно, це була сама господиня.

Подорожні помолилися до образів, а потім уже привіталися з господарями й попросили дозволу переночувати.

Хазяйка з українською привітністю просила прочан сідати й кинулася з ганчіркою обтирати ослони, що й так були не загорошені. Але такий уже обов'язок охайної господині.

Старий заговорив із хазяйкою, розповів їй про Київ, про свою дорогу й теперішні врожаї. Маруся підійшла до дівчини й почала з нею свою розмову. Вона спитала молоду господиню, якої вона співала пісні, коли подорожні ввійшли до хати (За П.Кулішем; 153 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *прочани* (богомольці, що ходили до монастирів на прощу – благали Бога простити їм гріхи), *піл*, *ослін*, *очіпок*.
2. Дібрати синоніми до слів *образи*, *подорожні*, *метушитися*, *привітність*.
3. Пояснити написання слів *прядиво*, *хазяйка*, *ввійти*, *надвечір*, *вздовж*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Прочани прийшли в село. 2. У хаті. 3. Дівчина за прядивом, жінка біля печі. 4. Подорожні у господі. 5. Привітність хазяйки. 6. Розмова прочан з господарями).
5. Написати **детальний** переказ тексту за планом.

РАБИНЯ

Увага! Заголовок діти мають дібрати самостійно.

Довго, ритмічно гойдалися ноші. Потім Настю підхопили міцні руки й понесли до палацу. Вона не оглядалась, не бачила, скільки проминули високих покоїв. Настю поклали на низький і м'який диван. Носії беззвучно вислизнули. Дівчина лишилася на самоті.

Щойно Настю продали. Що відчувала вона, коли сиділа на терезах? Тепер вона не людина, а рабиня. Її зважили на терезах і купили за гроші.

Кімната була невелика, напівтемна. На візерунчастій стелі зображено зорі й багатокутники. Двері низькі й склепінчасті. У вікнах – кольорові шибки.

На кам'яній долівці – килим на всю кімнату. Вздовж стін – дивани. Посередині – маленький восьминогий столик, не вищий від звичайного дзиглика. Кілька строкатих подушок. От і все.

Клітка. Чепурна, барвиста клітка. З неї не вирватися на волю.

Як божевільна, Настя схопилася й припала до вікна. Воно виходило в сад. Міцні кам'яні мури свідчили про неможливість втечі.

Настині думки запрацювали гостро й напружено. Мовчати! Удавано скоритись! А коли обізнається зі звичаями татар, заговорить по-татарськи, тоді втекти, привести козаків і стерти із землі оцю в'язницю!

І плакала в розкішній клітці, і билась об ґрати вікон Гюль-Хуррем, Троянда Щастя. Так прозвали Настю людолови (За З.Тулуб; 179 сл.)

Завдання.

1. Дібрати до тексту заголовок.
2. Пояснити лексичне значення слів *терези*, *дзиглик*, *склепінчастий* (*склепіння* – опукле перекриття, що з'єднує стіни, підпори будівель), *мур*.
3. Дібрати синоніми до слів *візерунок*, *барвистий*, *строкатий*, *чепурний*.
4. Пояснити написання слів *посередині*, *вздвож*, *напівтемний*, *кольоровий*.
5. Скласти план опису кімнати (орієнтовний: 1. Невелика напівтемна кімната. 2. Зорі й багатокутники на стелі. 3. Низькі склепінчасті двері. 4. Кольорові шибки у вікнах. 5. Килим на долівці. 6. Низькі м'які дивани. 7. Восьмикутний столик. 8. Строкаті подушки. 9. Чепурна барвіста клітка).
6. Написати **вибірковий** переказ опису кімнати.

У ЗИМІВНИКУ

На обрії був ліс, і туди хлопці спрямували коней. Якраз заходило сонце. Обоє оглядалися на всі боки, шукали, де б їм переночувати.

Знайшли невеличку, оточену ліщиною галявину. Позлазили з коней, нарубали шаблями гілок. Незабаром весело загорівся вогонь.

Хлопці й не почули, як до них підійшов старий чоловік. Він поклав рушницю, сів до вогню й почав гріти руки.

Старий запросив хлопців до себе в зимівник. Вони забрали свої статки, узяли коней за вуздечки й пішли за ним.

Аж ось вони стали перед високою огорожею. Старий відчинив ворота, і подорожні зайшли у двір. Недалеко від воріт стояла хатина, біля неї клуня, до якої завели коней. Старий заніс їм оберемок сіна. Потім відчинив хатчину і запросив туди гостей. Він засвітив воскову свічку.

Хата була зовсім проста. Піч, лежанка, лава, стіл, полиця – усе з простих дощок. Над столом – образ Богородиці. Довкола нього повішана в порядку зброя: шабля, пістолі, дві турецькі рушниці. Видно, що старий колись козакував.

Хазяїн розвів у печі вогонь і став подорожніх пригощати чим хата багата. Поклав велику паляницю, приніс із погребка глечик меду.

У хаті стало гаряче. Старий козак розказував, як ходив на турка, як побував у тяжкій неволі, як вдалося йому втекти. Хлопці розпитували дорогу до Січі. Адже йшли вона на Запоріжжя (За А.Чайковським; 201 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *зимівник* (хутір, що складався з житла й господарських споруд), *статки* (речі).
2. Дібрати й використати в переказі означення до слів *лежанка* (нехитра, простенька), *лава* (вузька, довга), *стіл* (старий, великий), *полиця* (охайна), *образ* (строгий), *шабля* (гостра), *пістолі* (загрозливі), *рушниця* (добра).
3. Скласти план опису житла (орієнтовний: 1.Проста та скромна хатина. 2. Усе зроблене з простих дощок. 3. Образ Богородиці над столом. 4. Розвішана навколо ікони козацька зброя).
4. Написати **творчий вибірковий** переказ: переказати опис приміщення, поширивши його самостійно дібраними означеннями.

ОСЕЛЯ

Житла в Україні споруджували найрізноманітніші.

Та символом України стала біла хата. Чепурними боками пишалася вона серед зелені вишневих садочків. Внутрішній кут такої хати з одного боку від вхідних дверей займала вариста піч. По діагоналі влаштовували покуть. Тут розміщувалася божниця, на полиці стояли образи. Їх прикрашали вишиваними рушниками.

Уздовж бічної стіни під іконами ставили стіл. Біля столу розміщували довгу дерев'яну лаву. Збоку від стола знаходилася скриня. Між піччю та бічною стіною будувався дерев'яний настил на стовпчиках. Це був піл.

У протилежному від печі кутку, часто біля дверей або над ними, розміщувався мисник. Це були полиці або невелика шафка для посуду.

Привабливий вигляд оселі позначався і на характері членів родини, на їхніх стосунках (За В.Супруненко: 113 сл.).

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *покуть*, *божниця*, *піл*, *вариста піч*, *символ*, *діагональ*.
2. На дошці записати: *вариста піч*, *покуть*, *божниця*, *піл*, *уздовж*.
3. Дібрати синоніми до слів *чепурний*, *привабливий*, *прикрашати*, *розміщувати*. Дібрати антоніми до слів *внутрішній*, *уздовж*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: I. Житла були різноманітні. II. Біла хата – символ України: 1. Вариста піч у внутрішньому куті хати. 2. Напроти печі – покуть. 3. Стіл під іконами. 4.Лаву біля стола та скриня. 5. Між піччю й бічною стіною – піл. 6. Мисник. III. На чому позначався привабливий вигляд оселі).
5. Усно переказати текст за планом (**детально**).

У КАМ'ЯНІЙ ТЕМНИЦІ

У кам'яному льоху було темно, хоч у око стрель. Сюди кинули вороги Андрія Закривидорогу. Після аркана в козака боліла шия, від ударів – голова.

Навпомацки Андрій обміряв свою темницю. Десять кроків у довжину, дев'ять – у ширину. Висота? Вона, певно, сягала двох Андрієвих зростів. Стеля йшла дугою, власне, це було склепіння. Дугу цю Андрій промацав біля стін. Двері були обковані залізом. Вікон козак не намацав, та й навіщо вони потрібні під землею, ті вікна?

Не раз доводилося Андрієві сидіти в темницях. Він почав пригадувати будову підземних камер. Часто їх обладнували так, що склепіння ловило всі звуки вниз, вони передавались у сусідню кімнату. В цій сусідній кімнаті під стелею був ряд тонких ялинових, укритих лаком дощечок. Вони передавали кожен звук, шепіт і схлип. Кати сиділи й слухали. Звуки проходили, повітря – ні.

Закривидорога ходив темницею та прислухався до своїх кроків. Вони лунали то тихіше, то голосніше. Подумалося, що тихшими звуки можуть бути напроти отієї діри, що веде в сусідню кімнату...

Козак вибрав місце, де звук був найтихіший. Зупинився, підстрибнув, ухопився руками за виступ каменя...

Коли наступного дня стражники відчинили кімнату й увійшли туди зі смолоскипами, вони нікого там не побачили (За С.Тельнюком: 193 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слова *склепіння* (опукле перекриття, що з'єднує стіни, підпори будівель).
2. Дібрати синоніми до слів *темниця, стражник, смолоскип*.
3. Пояснити написання слів *навпомацки, напроти*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Козак Закривидорога в темниці. 2. Андрій навпомацки вивчає підземну камеру. 3. Як обладнували «кам'яні мішки». 4. Кроки потихшали напроти дірки. 5. Козак визначив місце для втечі. 6. Кімната була порожня).
5. Написати **детальний** переказ тексту за планом.

НА ШЕВЧЕНКОВІЙ МОГИЛІ

Увага! Нарис написано 1890 року.

Гадюкою в'ється на Шевченкову могилу стежечка. Сум важким каменем налягає на серце, сльози тихо котяться з очей, коли згадаєш, хто тут похований. Перед очима потає життя поета, згадується його бажання хоч останні свої дні прожити в рідній Україні, над любим Дніпром. Не довелося!

Біля могили зеленіє молодий садок. Тут стоїть невелика хатка сторожа.

Хата ділиться сіньми на дві половини В одній живе сторож, у другій – світлиця для туристів.

У тій не дуже великій світлиці вздовж стін стоять застелені різнобарвними килимами широкі ослони. Напроти вхідних дверей – застелений білою скатертиною стіл, а на столі лежить «Кобзар».

На стіні напроти стола висить невеликий портрет Шевченка. Він написаний олійними фарбами. Портрет узятий у гарну рамку. З обох боків портрета висять кінці вишиваного рушника. Це дарунок якоїсь щирої українки.

Через вікно відкривається краєвид на гори, а через два інші вікна – видно могилу.

Зі щирим жалем покидаєш той любий, поетичний куточок України!.. (За М.Коцюбинським; 152 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *світлиця, сіни, ослін*.
2. Дібрати синоніми до слів *різнобарвний, краєвид*.
3. Пояснити написання слів *вздовж, напроти, турист*.
4. Скласти план опису хатини (орієнтовний: 1. Світлиця невелика. 2. Вздовж стін – широкі ослони. 3. Напроти дверей – стіл. 4. «Кобзар» на столі. 5. Портрет Шевченка напроти стола).
5. Зробити усний переказ опису світлиці з граматичним завданням, теперішній час дієслів замінивши на минулий.

ДВА БРАТИ

Було собі двоє братів. Старший звався Улас, менший Юрко. Найнялися брати князеві служити.

Сів князь на коня і поїхав на полювання. Юрко обійшов усі покої, одімкнув великі двері і шасть у підземну палату. Палата була простора, але невисока, без вікон. Попід стінами стояли діжки з карбованцями та червінцями. Кругом стін на полицях блищав золотий та срібний посуд. Тут були полумиски, кубки дивної роботи, золоті корони. Серед палати на срібній підставці стояла статуя князівни. На голові в неї блищав ізумруд. Він сяяв, наче сонце. На білій шиї статуї блищало дороге намисто.

Від блиску тих скарбів у Юрка запаморочилася голова. Він не втерпів, схопив намисто, а тоді понасипав червінцями всі кишені. В нього руки й ноги трусилися так, що він ледве потрапив у двері.

А за дверима стоїть князь із дочкою. Забрав князь своє добро, а Юрка вигнав.

Тоді князь покликав Уласа, віддав йому ключі від палат і звелів щодня стирати порох з дорогого посуду в скарбниці. Улас щодня ходив у скарбницю й не взяв ні однісінького карбованця.

Віддав князь за Уласа свою дочку, бо вона його полюбила. Забрав Улас до себе старих батьків жити.

А Юрко без шматка хліба лишився. Мусив брати торби та йти у світи старцем (За І.Нечуєм-Левицьким; 201 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *статуя*, *кубок (келих)*, *старець (жебрак)*, *скарбниця (казна)*, *порох (пил)*.
2. Скласти план тексту (орієнтовний: I. Брати найнялися на службу до князя. II. Юрко в підземній палаті. 1. Простора, але невелика кімната. 2. Діжки з грішми попід стінами. 3. Золотий і срібний посуд на полицях. 4. Статуя князівни. III. Від жадібності запаморочилася голова. IV. Князь вигнав Юрка. V. Наказ князя Уласові. VI. Одруження Юрка та князівни. VII. Юрко став старцем).
3. Усно переказати текст за планом (**детально**).

У КИРГИЗЬКІЙ ЮРТІ

Якось один із офіцерів запропонував Шевченкові подивитися, як живуть киргизи. Вони саме прикочували зі степу й неподалік від фортеці розкинули свій аул. Тут киргизи збиралися зимувати.

Дорогою офіцер розповідав Шевченкові про звичаї киргизів. Гості не повинні підходити до юрти. Треба зупинитися кроків за тридцять і чекати, поки вийде хазяїн, розпитає, а тоді вже заведе до житла.

Наблизилися до аулу. Ось вийшов з юрти господар. Він запросив гостей на почесне місце за вогнищем.

Шевченко сів, із цікавістю огледівся. Ніколи не бачив він юрти, тим більше не був усередині.

Юрта була велика, простора, мала форму правильного восьмикутника. Південний її бік був відкритий для сонця та світла. На міцне, добре вистругане кареге, що служило каркасом, напнуто білу повсть, оздоблену барвистим геометричним орнаментом.

Усередині юрта була завішана килимами. Уздовж стін лежали гори подушок, ковдр, згорнутих килимів. На навмисне залишених на кареге гілках висіли сідла, вуздечки, посуд. Тут висів і величезний бурдюк для кумису.

Шевченко сидів зачарований. Він відчув непереможне бажання малювати (За З.Тулуб; 160 сл.)

Словник. Аул – селище. Юрта – переносне конусоподібне житло кочових народів. Кареге – гратчастий каркас, який утворює стіни юрти. На кареге натягають товсту білу повсть. Повсть – міцний, щільно збирний матеріал з грубої шерсті. Бурдюк – мішок зі шкіри тварини для зберігання рідини. Кумис – хмільний напій з кобилячого або верблюжого молока, заквашений дріжджами.

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *фортеця, орнамент*.
2. Дібрати синоніми до слів *каркас (основа), барвистий, майстерно*. Дібрати антоніми до слів *зсередини, вздовж, південний, навмисне*.
3. Пояснити написання слів *киргиз, килим, восьмикутник, усередині, зсередини, позаду, вздовж*.
4. Скласти план опису приміщення – юрти (орієнтовний: 1. Восьмикутна форма просторої юрти. 2. Південний бік відкритий сонцю. 3. Міцне кареге утворювало каркас. 4. Оздоблена орнаментом біла повсть. 5. Подушки, килими й ковдри вздовж стін. 6. Кінська збрія та посуд на гілках кареге).
5. Написати **вибірковий** переказ опису юрти зсередини.

ЛІСОВА ХИЖА

Свого коня рицар скеровував за сонцем. Та ось воно сховалося за обрієм. Тепер неважко було й заблукати. Рицар вирішив покластися на інстинкт свого коня. Він знав, що коні наділені здатністю знаходити правильний напрямок.

Коли кінь відчув послаблений повід, він пішов швидше та впевненіше, а невдовзі звернув на лісову стежину.

За мить вершник опинився на лісовій галяві. Тут стояла похилена хижа. Рицар зіскочив з коня й списом постукав у двері.

Довго ніхто не озивався. Нарешті хрипкий голос наказав забиратися геть. На прохання надати нічліг почувалася відповідь, що його дасть Бог. На прохання хоча б указати дорогу йому порадили завітати в болото.

Розгніваний подорожній так трусонув двері, що стіни хатини дрібно затремтіли.

Двері розчинилися. Перед рицарем виріс височенного зросту самітник. В одній руці він тримав смолоскип, у другій – грубезну палицю. Та коли в світлі смолоскипа блиснули шолом та зброя рицаря, хазяїх опустили страхотливу поліняку й запросив гостя увійти.

Коли рицар побачив злиденну обстановку халупи, він здивувався: чого боїться самітник? Хіба знайдуть тут поживу зlodії або розбійники?

На питання рицаря, де поставити коня й де заночувати, самітник широким жестом обвів хатчину. Він зняв з полиці дерев'яну тарільз горохом та поставив її на стіл (За В.Скоттом; 195 сл.).

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *інстинкт, самітник*.
2. Дібрати синоніми до слів *подорожній, злиденний, трусонув*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Рицар вирішив покластися на інстинкт коня. 2. Хижа на лісовій галяві. 3. Що промовив голос з-за

- дверей. 4. Гнів подорожнього. 5. Самітник на порозі. 6. Злиденна обстановка хатчини. 7. «Гостинність» господаря).
4. Усно переказати текст, виконавши **творче завдання**: увести самостійно складений опис хатини зсередини.

У ПЕЧЕРІ

Настав святковий ранок. Галаслива дитяча юрба зібралася на березі. Тут дітей уже чекав старенький пароплав. Він опустився вниз рікою і пристав до берега. Дітвора вихлюпнула з пароплава у долину. Діти донесхочу набігалися, а тоді заходилися знищувати привезені з собою смачні харчі.

Хтось запропонував оглянути печеру. Вхід до неї був у високому гірському схилі.

Діти увійшли до кам'яної пащі. Сама природа вибудувала ці стіни з міцного вапняка. На стінах, наче краплини холодного поту, виступила волога. Як гарно було з цієї моторошної темряви виглядати на зелену сонячну долину!

Діти почали спускатися крутим схилом головної галереї. Через кожен крок праворуч та ліворуч відходили бокові коридори.

За розмовою Том та Беккі не помітили, як відбилися від гурту. Вони опинилися в просторій печері, зі стелі якої спускалися сталактити завтовшки з людську ногу. Тут цебеніло чудесне джерельце. Його дно світилося блискучими, наче іній, кристаликами.

Зі склепіння печери довжелезними гірляндами звисали кажани. Світло свічки наполохало їх, і вони з різким писком кинулися донизу. Том схопив Беккі за руку. Діти чимдуж вскочили до найближчого коридору.

Том та Беккі рушили вперед, вони пильно вдивлялися в кожен перехід. Ці місця були їм незнайомі. Діти зрозуміли, що заблукали. Вони пішли навмання. Та надія жевріла в їхніх серцях (За Марком Твенем; 198 сл.)

Словник. Переважно морська порода, яка містить у собі вапно. *Сталактити* - мінеральні утворення у вигляді бурульок, трубочок, що виникають на склепіннях підземних печер, галерей та ін.

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *галерея* (довгий вузький хід), *гірлянда* (прикраса у вигляді довгої низки), *склепіння* (опукле перекриття, що з'єднує стіни, підпори будівель).
2. Дібрати синоніми до слів *моторошний*, *цабеніти*, *жевріти*, *юрба*.
3. Записати на дошці: *донесхочу*, *праворуч*, *ліворуч*, *чимдуж*, *завтовшки*, *навмання*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: I. *Дитяче свято*. II. Пропозиція оглянути печеру. III. У кам'яній пащі. 4. Спуск підземним схилом. 5. Том і Беккі відбилися від гурту. IV. У просторій печері. 1. Сталактити.

2. Чудесне джерельце. 3. Гірлянди кажанів. V. Злякані діти кинулися геть. VI. Заблукали).
5. Усно переказати текст, виконавши **граматичне та творче завдання**: оповідь вести від імені Беккі (дівчатка) або від імені Тома (хлопчики), передаючи особисте ставлення персонажа до побаченого й пережитого.

ПІДВОДНА КІМНАТА

У прямовисній скелі чорнів грот із високою аркою. Іхтіандрові давно подобалася ця печера. Звідси відкривався чудовий краєвид на морське дно. Юнак вирішив обставити грот меблями, притягнувши дещо з дому.

Посередині гроту Іхтіандр поставив стіл на металевих ніжках з мармуровою дошкою. На столі примостив дві китайські вази, у які понасипав землі й посадив морські квіти. Землю розмивала вода, тому вона якийсь час курилася над вазами, як дим. Потім вода очистилася. Квіти коливала легенька хвилька, вони тихо похитувалися, неначе од вітру.

Виступ біля стіни печери нагадував природну камінну лаву. Іхтіандр із задоволенням на цій лаві розлігся. Хоч і була вона з каменю, тіло під водою цього майже не відчувало.

Іхтіандрові хотілося хоч комусь показати своє підводне житло. Він піднявся на поверхню води й засурмив у мушлю. Невдовзі почулося знайоме пирхання дельфіна.

Однак дельфінові таке помешкання не сподобалося. Він був для нього занадто великим і неповоротким, тому примудрився відразу перекинути стіл. Вази попадали. Дельфін затрусив головою, змахнув плавниками й подався геть.

Іхтіандр зажурився. Ніхто не може жити з ним під водою! (За О.Беляєвим; 168 сл.)

Словник. *Грот* – печероподібна заглибина у земній корі. *Мушля* – черепашка.

Завдання.

1. Пояснити значення слів *арка* (криволінійне перекриття отвору в стіні або простору між двома опорами), *мармур*.
2. Дібрати синоніми до слів *помешкання*, *примостити*, *коливатися*.
3. Пояснити написання слів *притягнути*, *примостити*, *примудритися*, *розмивати*, *розхитувати*, *розлягтися*, *посередині*, *невдовзі*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Грот у прямовисній скелі. 2. Намір обставити печері меблями. 3. Стіл на металевих ніжках. 4. Морські квіти у китайських вазах. 5. Камінна лава. 6. Хоч комусь показати підводне житло! 7. Дельфінові не сподобалось. 8. Іхтіандр зажурився).
5. Написати **детальний** переказ.

У ТАБОРІ

У вікно автобуса дихав бадьорий вітерець, перед очима миготіли краєвиди. Уперед, до нових обр'їв! Здрастуй, незвідане й манливе, майже самостійне життя!

У таборі було гамірно. У великому дворіщі все було квадратне: алейки, клумбочки – усе мов під лінієчку. Над ними – коробочки-корпуси.

Будиночок, у якому житиме Софійка, називався не просто «корпус», а ще й «номер чотири». На широченному вікні в кімнаті – білі штори. У три ряди стоять ліжка. На кожному - біла постіль. Тут спатиме цілих двадцять душ дівчат! Вони як назвали всі по черзі свої імена, то в Софійчиних вухах так і застрягло: «НатАлінОляДашІлонаРит...»!

За стіною борюкаються хлопчачки. Їхні ліжка також стоять упритул. Їх теж двадцять душ у кімнаті житиме.

Разом усі сорок становитимуть загін «Орлятко».

У таборі працюють гуртки за інтересами. Софійка увійшла до кімнати з написом «Юний художник».

Тут стояли столи, за якими працювали діти. По кутках встановлені дошки-мольберти. Біля них також примостилися хлопці та дівчата. На стінах – висіли репродукції картин.

Хтось з дітей малював, хтось через кальку перебивав контури казкових героїв. Дехто малював з натури. Ще хтось фантазував щось фарбами або олівцями.

Завтра відбудеться конкурс малюнка на асфальті на тему «Літо і дружба». (За М.Павленко; 180 сл.).

Завдання.

1. Скласти план тексту (орієнтовний: I. Здрастуй, самостійне табірне життя! II. Будиночок під назвою «корпус». 1. Білі штори на широкому вікні. 2. Ліжка в три ряди. 3. Хлоп'яча кімната за стіною. 3. У кімнаті з написом «Юний художник». III. Завтра відбудеться конкурс).
2. Усно переказати текст. **Творче завдання:** на основі власного досвіду доповнити подані в тексті інтер'єри.

ЯК ДАНИЛО СТАВ КОРОЛЕМ

Жив собі сирота Данило. був він не такий, як усі діти, бо все мріяв про хатину, яка літає. А ще мріяв стати королем. За такі мрії мачуха хлопця біла.

Утік Данило з дому. Пішов у ліс, а там хата стоїть. Тільки зайшов хлопець до хати, як здійнялася буря, підняла ту хатину й понесла.

Опустилася хата в далекому королівстві. А там якраз помер старий король. Садять на престол малого королевича.

Пішов Данило до палацу на королевича подивитися. Сторожа його пропустила.

Почав хлопець королевичеві про свої пригоди розповідати. Той слухає, аж рота роззявив. А тоді каже, що хоче Данилове вбрання одягнути й пожити трохи там, де його не знають.

Помінялися хлопці одежею. Данило в палаці залишився, а королевич через паркан переліз та подався до міста. Гуляв там, поки не зголоднів. Прийшов додому, а сторожа його не пускає.

Визирнув Данило з вікна, наказав вартовим пропустити, бо то ж справжній король.

Зрадів малий королевич, що Данило його признав. Захотів, щоб обидва вони стали королями. Так і зробили. Обидва королювали, а люди за них жили заможно та щасливо (За народною казкою; 178 сл.)

Завдання.

1. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Мрії сироти Данила. 2. Лісова хата. 3. Буря понесла хатину. 4. У далекому королівстві. 5. Забаганка королевича. 6. Наказ Данила пропустити справжнього короля. 7. Королі обидва).
2. Усно переказати текст, виконавши **творче завдання**: увести самостійно складений опис хатини зсередини.

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПРИРОДИ

ПОЛЕ

У степу треба остерігатися печенігів. Хмарою пересувалися кочовики диким полем на своїх невтомних конях. На ніч вони ставали улусами. А на ранок тільки прим'ята трава та самотній димок залишалися на місці, де вони ночували.

Руські воїни не боялися цих орд. Але в поле з міст висилали сторожу. По двоє, по троє прямували вартові на конях високими травами. Коли вони бачили високу давню могилу, пускали коней у трави, самі ж виходили на вершину й довго вдивлялись у далечінь.

Широкє, безмежне поле лежало перед ними. Весняної пори воно було свіже, пахуче, застелене травами та всіяне квітами. Подекуди ще стояла вода від талих снігів. Між стеблами трав жовтими та червоними огниками жевріли тюльпани.

Полю не було ні кінця, ін краю. Його величного спокою не порушував жоден звук. Поле нагадувало спокійне, безбережне море.

Сторожа зосереджено дивилась у далечінь, пильнувала, щоб звідти не вийшов ворог, щоб не пролилася людська кров.

Інколи сторожа натрапляла на пригасле вогнище, навкруги якого були витолочені трави. Значить, печеніги були недалеко (За С.Скляренком; 162 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *орда*, *печеніги*, *кочовики*, *могила* (високий насип на місці давнього поховання).
2. Дібрати синоніми до слів *пересуватися*, *остерігатися*, *пильнувати*, *прямувати*, *жевріти*. Дібрати антонім до слова *зосереджено*.
3. Пояснити написання слів *прим»ятий*, *пригаслий*, *безмежний*, *безбережний*, *невтомний*, *недалеко*, *у далечінь*.
4. скласти план тексту (орієнтовний: 1. Орди кочовиків у дикому полі. 2. Прим»ята трава та димок на місці ночівлі. 3. Сторожа в степу. 4. Широке, безмежне поле. 5. Трави та квіти. 6. Вода від талих снігів. 7. Вогники тюльпанів. 8. Як безбережне море. 9. Щоб не проливалася кров).
5. Усно переказати текст за планом (*детально*).

КОЗАЦЬКІ ЧАЙКИ

З моря вставала рожева зоря. Вона простелила перед козацькими чайками рожевий, гаптований сріблом килим. Золоте сонце затопило рожевим кольором білі хмарки. Весело глянули ті хмарки у блакитне море, як у люстро. І не можна було пізнати тепер, де море, а де небо.

Море прокинулося разом із сонцем і заграло дрібною хвилею. Подихнув вітерець, понадимав на чайках вітрила і погнав їх уперед.

Щодалі хвиля більшала. Та козаки були до хвилі байдужі. Не первина їм у море ходити. Вони запалили люльки та завели пісню про Сагайдачного.

Отаманський байдак ішов посередині, до нього, мов діти до матері, горнулись усі чайки.

Та ось з моря назустріч козакам виринають вітрила турецької галери. Щоб не виявити себе, кошовий поставив чайки так, щоб од галери вони ховались у сьйві сонця.

Аж ось козацькі чайки оточують галеру тісним колом. На галері збився галас, повибігали перелякані турки. Та козаки вже зчепилися з ворогами в кривавій січі.

Невольники вже здогадалися, що сталося те, про що вони тільки вві сні мріяли, що прийшла до них бажана воля. Почали вони бити й рвати на собі кайдани.

А козаки забрали на чайки визволених, потопили галеру, запалили люльки й попливли далі (За А.Кашценком; 190 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *чайка, галера, байдак, люстро*.
2. Дібрати синоніми до слів *люстро, гантувати, горнутися, галас, січа*.
3. Пояснити написання слів *щодалі, уперед, назустріч, посередині, прийшла, здогадатися, зчепитися*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Рожева зоря над морем. 2. Хмарки дивляться в море, як у люстро. 3. Вітрець понадимав вітрила. 4. Козаки байдужі до хвилі. 5. Чайки навколо отаманського байдака. 6. Турецька галера. 7. Кривав січа. 8. Прийшла бажана воля. 9. Попливли далі).
5. Написати **детальний** переказ тексту за планом.

ЗУСТРІЧ У ГАЇ

Недалеко від міста був великий гай. Частенько тут зустрічали молодицю з невеличкою дівчинкою. Молодиця йшла з кошиком, дівчинка – з другим. Знайомими стежками доходили вони до галявини і там сідали відпочивати.

У непроглядному гаю тихо, як у церкві. Столітні дерева підпиралися молодими. Їхні міцні, широкі віти лежали на молоденьких гнучких верхівках деревець і своєю важкою силою гнули їх додолу. Унизу поросли всякі кущі. Сонце потрапляло туди тільки іскорками. Квітки розцвітали в тіні та прохолоді. Калиновий та бузиновий цвіт розпускався там. Червона, пломениста шипшина розквітала пишно й пахла.

Ніхто не порушував тиші. Ні птиця не пролітала, ні вітер не віяв. Гай стояв тихий та спокійний, темний та свіжий.

Тихо. Аж ось легенько захрускали віти. Молодиця й дівчинка всміхнулися й стрепенулися. З'явився блідий, зморений, але гарний, як сонце, чоловік.

Тут його стрічали, тут він мав і страву, і спочинок. Молодиця переказувала йому все, що чула й бачила, думала й гадала. Дівчинка тішила його своїм щебетанням, він усміхався до неї любенько.

Минала година, вони прощалися з жалем та болем великим. Кармелюк зникав у гаю, молодиця з дівчинкою поверталися до міста. Три дні й три ночі пережидали вони, а потім знову збиралися до гаю (За Марком Вовчком; 193 сл.)

Завдання.

1. Скласти план вибіркового переказу – опису природи (орієнтовний: 1. Непроглядний гай недалеко від міста. 2. Тихо, як у церкві. 3. Столітні дерева підпиралися молодими. 4. Кущі внизу. 5. Тінь і прохолода. 6. Калина, бузина, шипшина. 7. Темний та свіжий гай).
2. Зробити усний **вибірковий** переказ опису природи гаю.

ЛЕБЕДИНСЬКИЙ МОНАСТИР

Серед непрохідних Лебединських лісів, на березі вигнутого дугою озера притулився жіночий монастир, який дістав назву від навколишнього лісу.

На світанку жаркого червневого дня крутою стежкою, що виляса серед високих ясенів і в'язів, спускалося в долину чотири вершники. Попереду їхала на гнідому коні донька генерального обозного панна Дарина. За нею – троє козаків.

Після кількох поворотів наші подорожні виїхали на галявину. Дарина зупинила коня. Вона була вражена пречудовою картиною. Перед її очима лежало озеро.

Плесо озера було нерухоме. І, як найкраще дзеркало, воно відбивало все, що заглядало в нього. Відбивало схований у зелені монастир, невеличкий місток і купу сивих, похилених верб. Усе це відбивалося в чистих прозорих водах і виблискувало там такими самими, коли не свіжішими барвами. Навіть блакить, яку подекуди торкнув рожевий віддих ранку, задавалась у віддзеркаленні ще яскравішою.

Картина тутешньої природи заспокоювала людські пристрасті, від того душа поринала в тихе забуття. Розкішний краєвид гоїв душевні болі, наповнював серце лагідним, примирливим почуттям.

Невдовзі подорожні під'їхали до брами монастиря. Тут їм довелося ще довгенько постояти, поки докладні розпити не переконали черниць, що прибули друзі, а не вороги (За М.Старицьким; 180 сл.)

Завдання.

1. Пояснити значення слова *плесо* (спокійна, чиста водна гладінь),.
2. Дібрати синоніми до слів *відбивати, блищати, барви, гоїти*.
3. Пояснити написання слів *краєвид, примирливий, розкішний, віддзеркалення*.
4. Скласти план вибіркового переказу – опису природи (орієнтований: 1. Нерухоме плесо озера. 2. Що відбивало дзеркало води. 3. Свіжі, яскраві барви віддзеркалення. 4. Розкішний краєвид гоїв душевні рани).
5. Написати **вибірковий** переказ опису природи.

У БУР'ЯНАХ

Тарас сів під вербою. Аж чує - хтось недалеко співає. Озирнувся й побачив на тому боці потічка біля криниці дівчину в червоній плахті. Стоїть, вона вичікує, поки вода в криниці після дощу встоїться, і співає тихо й виразно про того сироту, що не має в світі роду.

Щось у Тарасових грудях почало битися, у горлі здавило. Зціпив зуби, щоб не заплакати. Він сам сирота, зазнав уже людського глуму й потурання.

Вислухав, запам'ятав усю пісню до словечка. Протоптанною стежечкою швиденько шаснув у бур'ян.

Уночі була гроза. Ранок видався ясний на диво. Небо чисте, лагідне. Сонце веселе, тепле, бадьоре. На бур'янах блискучими діамантами рясніли краплі нічного дощу. Круто пахли високі буйні ромашки.

Тарас сів, розгорнув свій зшиточок. Тут були записані пісні, щедрівки, псалми. Ось і нова пісня записана, обмальована візерунками.

Тепер Тарасові захотілося співати. Він завів гнучким голосом. Кінчав пісню і знов починав. І не було тому краю (За С.Васильченком; 146 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *плахта, візерунок*.
2. Дібрати синоніми до слів *глум, потурання, шаснути*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Хтось недалеко співав. 2. Дівчина біля криниці. 3. Пісня про сироту. 4. Тарас і сам сирота! 5. Запам'ятав до словечка. 6. У бур'янах після грози: а) тепле бадьоре сонце; б) краплі нічного дощу; в) крутий запах ромашок. 7. Пісню записав у зшиточок. 8. Тарас співає).
4. Усно переказати текст (*детально*).

У ЗАСЛАННІ

У засланні Тарас Григорович рахував дні й години. Він чекав звістки з України. Та друзі не наважувалися пересилати листи поштою.

Зажурився Шевченко. На сторінках його крихітної книжечки з'явилися сумні рядки про гірку тугу за батьківщиною.

Зауральський степ вражав пустельністю й бідною рослинністю. Ріденький, уже посивілий ковил, шпичасті будяки та курай. Льодовою тугою віяло від усього на вигнанця.

...Дні коротшали. Ночі ставали холоднішими. Над рудим пожухлим степом пливло по вітру легке й прозоре бабине літо. Кущики перекотиполя вже підсихали й починали загинати свої зелені гілочки до власної стеблини. Вони перетворювалися на прозорі, наче зшиті з мережива зелені кулі, готові при першому ж міцному вітрі відірватися від своїх ламких стеблин і вистрибом помчати в безкраю далечінь легкими м'ячами. Свій шлях вони закінчували в якійсь калюжі або повній осіннього багна баюрі...

Шевченко дивився на цей непривітний степ, а душею був на сивому Дніпрі. Як про нездійсненне щастя мріяв він про те, що от повернеться на батьківщину і збудує на стрімкій дніпровій кручі затишну білу хатинку...

Рядок за рядком, вірш за віршем лягали в заповітну книжечку (За З.Тулуб; 177 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *шпичастий, баюра, стрімкий, пожухлий*.
2. Пояснити написання слів *мереживо, нездійснений, перекотиполе, непривітний*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Не було звістки з України. 2. Сумні рядки в крихітній книжечці. 3. Пустельний зауральський степ: а) сивий ковил, будяки та курай; б) бабине літо; в) кущики перекотиполя. 4. Душею на сивому Дніпрі. 5. Народжувалися рядок за рядком).
4. Написати детальний переказ.

В ДОРОЗІ

Ще небо не почервоніло на сході, а вже наші мандрівники були в дорозі. Шлях був піщаний, тому пішли путівцями. Так було ближче, і місця там веселіші.

Повернули праворуч. Перед ними білим морем лежало поле пахучої гречки, від якої повітря пахтіло медвяними пахощами. Ранок був туманний. Біла рівнина здавалась безмежною. Тільки спереду крізь димчасту імлу рум'янився схід та ззаду бовваніли ще верби залишеної дороги.

Тим часом небо яснішало. Подув свіжий вітерець. Туман став кучерявитись.

Подорожні ввійшли в дубовий і березовий гай. Там усе ніби спало. Вкриті росою дерева нависали над вузькою стежкою й наводили на неї холодний сутінок. Блакитні дзвіночки ледве починали розкривати свої чашечки.

Інколи з глибини гаю чути було різкий крик ворона чи глухий стук дятла в дерево. Більше жодний звук не тривожив дрімотного гаю.

Мандрівники сіли відпочивати. Старий солодко заснув. Молодь пішла по гриби. Коли старий прокинувся, то побачив принесені сиріжки, до яких він був дуже охочий.

Наступні два дні йшли шляхом. На щастя, погода була хмарна, і подорожні не потерпали од спеки (За П.Кулішем; 168 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *путівець, бовваніти* (ледь виднітися здаля).
2. Дібрати синоніми до слів *рум'янитися, кучерявитись, сутінок, дрімотний*. Дібрати антоніми до слів *спека, різкий* (крик), *глухий* (стук).
3. Пояснити написання слів *медвяний, бовваніти, принесений, безмежний, розкривати, праворуч*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Мандрівники пішли манівцями. 2. Біле море квітучої гречки. 3. Ранок був туманний. 4. Небо яснішало. 5. У гаю ніби все спало. 6. Крик ворона, стук дятла. 7. Сіли відпочивати. 8. Два дні йшли шляхом).

5. Написати **детальний** переказ.

ЧУМАКИ

Палаюче сонце висить у небі, нерухоме повітря пашить жаром. Коли б хоч легенький порух вітру приніс на своїх крилах прохолоду!

Згори на землю падає сріблом жайворонкова пісня, долинає орлиний клекіт. Широкий степ відгукується на ці згуки тихим шелестінням тирси.

Тихо почувається шляхом валка, немов плазує серед степу велетенський вуж. Лінивою, тихою ходою чвалають круторогі воли. Бряжчать мережані ярма, поскрипують мажі. Біля возів ідуть чумаки. Згорда поглядають вони навколо, певні в своїх силах, байдужі до всяких життєвих незгод.

Поволі пливе валка битим шляхом у безлюдній пустелі, наче корабель у безвітря серед моря. А хмара куряви вже купається в кривавому світлі сонця, що заходить. Пора на нічліг ставати.

Вечірньою прохолодою вітає гостей байрак. Гай усміхається до них останнім промінням вечірнього сонця. Десь весело дзюрчить струмок. Таємничо чорніють густі лози й високі комиші.

Смеркає. Ніч опускається у долину з пільмою, з вогкістю, з глибоким зоряним небом.

Порозпрягали чумаки волів, розпустили по муравці на пашу. Між возами запалало багаття. Розташувалися круг вогню чумаки, ждуть вечері.

Хтось стиха завів пісню, до нього пристав ще один голос, а за хвилину підхопила й решта. Залунала чумацька пісня (За М.Коцюбинським; 180 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *валка* (група людей, возів та ін., які стоять в одному ряду або рухаються одне за одним), *мажа*, *мажара* (великий чумацький віз), *тирса* (трав'яниста степова рослина), *гай* (невеликий листяний ліс), *байрак* (ліс у яру, в долині або яр, схили якого поросли лісом).
2. Дібрати синоніми до слів *чвалати*, *бряжчати*, *дзюрчати*, *багаття*. Дібрати антоніми до слів *згорда*, *байдужий*, *стиха*.
3. Пояснити написання слів *безвітря*, *безлюдний*, *розпустити*, *розташуватися*, *незгода*, *нерухомо*, *згори*, *згорда*, *стиха*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Коли б хоч легенький вітер! 2. Згуки широкого степу. 3. Тихо посувається валка. 4. Чумаки біля возів. 5. Пора на нічліг стати. 6. Вечірня прохолода байраку. 7. Смеркає. 8. Чумаки навколо багаття. 9. Залунала пісня).
5. Написати **детальний** переказ.

ЗУСТРІЧ У ПУСТЕЛІ

Змалку я дуже любив малювати. Та дорослі мені порадили, щоб я цікавився краще географією, історією, лічбою та правописом. Так воно й сталося, що я в шість років зрікся блискучої малярської кар'єри. Я вибрав інший фах і вивчився на пілота.

Якось я зазнав аварії в Сахарі. Щось зіпсувалося в моторі мого літака. З собою я не мав ні механіка, ні пасажирів і мусив усе лагодити сам, хоча це було нелегко. Або дати раду моторові, або загинути.

На тисячі миль довкола не було жодної оселі. Навіть людина з розбитого корабля, що плаває плотом серед океану, і та не була така самотня.

Як же я здивувався, коли на світанні мене розбудив чийсь голосочок: «Будь ласка, намалюй мені баранця!»

Я скочив, мов уражений громом. Протер очі. Роззирнувся навкруги й побачив потішного чоловічка. Я пояснив йому, що не вмю малювати, що я вивчав географію, лічбу й правопис. Хлопчик відповів, що до цього йому байдуже, і знову попросив мене намалювати баранця.

Я намалював, але мій баранець йому не сподобався. Тоді я зобразив скриньку й сказав, що в ній сидить саме той баранець, що йому до вподоби. Обличчя малого заясніло.

Так я познайомився з маленьким принцом (За Антуаном де Сент-Екзюпері; 200 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *кар'єра* (тут: рід діяльності), *миля* (одиниця довжини, 7420, 4 м).
2. Дібрати синоніми до слів *маляр*, *пілот*, *фах*, *лагодити*, *заяснити*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Закінчення малярської кар'єри. 2. Аварія літака в Сахарі. 3. Жодної оселі на тисячі миль. 4. Розбудив чийсь голосочок. 5. Прохання потішного чоловічка. 6. Скринька з баранцем. 7 Знайомство з маленьким принцом)
4. **Усно** переказати текст від третьої особи. **Завдання:** увести самостійно складений опис природи – пустельний пейзаж.

ДІВЧИНА-ВИШНЯ

Жили в одному селі брат Василько й сестра Яринка. Вкрала сестру Баба-Яга. Подався Василько дівчину виручати.

Ішов хлопець полями, лісами. Побачив при дорозі хатку. Увійшов у сіни. А там прив'язаний кіт. Погладив його Василько, нагодував.

А в хаті на печі лежить баба та лається. Кричить, щоб приніс їй хлопець води з криниці. А криницю щоб кіт показав.

Відв'язав Василько кота. Дорогою розповів йому про свою біду. А той каже, що стара в хаті то і є Баба-Яга, а вишня у дворі – то зачарована Ягою

Яринка. Щоб дівчину розчарувати, треба полити вишню водою з озера, з якого досі ніхто води не пив. А де таке озеро, знає старий ворожбит, що живе в печері.

Повів кіт Василька до ворожбита. Той дав хлопцеві чарівні капці й наказав бігти на берег моря.

Помчали Василь з котиком. Вкинув Василь капці у хвилі, виріс з води човен. Попливли хлопець та кіт. Пристав човен до безлюдного острова і знову на капці перетворився.

На острові ріс ліс. Видряпався кіт на найвище дерево й видивився посеред лісу озеро. Підійшли вони до озера й побачили...

Набрав Василь з озера води в пляшечку. Побігли вони з котом до моря. Вкинув хлопець у хвилі капці, вони знову перетворилися на човен.

Повернулися вони у двір до Яги. Полив хлопець вишню з пляшечки. Затремтіло деревце, і на його місці постала дівчина. Кинулася вона цілувати брата.

А воду, що в пляшечці лишилася, Василь на Ягу вилив. Почорніла чаклунка й луснула (За народною казкою; 234 сл.)

Завдання.

1. Скласти план (орієнтовний: 1. Пішов Василько сестру виручати. 2. Хатка при дорозі. 3. Кіт у сінях, баба на печі. 4. Що розповів хлопцеві кіт. 5. У ворожбита. 6. Човен з чарівних капців. 7. На острові. 8. Біля острова. 9 Повернення з водою. 10. Дівчина з вишні. 11. Як покарали Бабу-Ягу).
2. **Усно** переказати казку. **Завдання:** увести до тексту самостійно складений опис озера.

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ

СТРІТЕННЯ

Слов'янське слово «стрітєння» означає «зустріч». Це церковне свято відзначають на сороковий день після Різдва Христового. Воно припадає на 15 лютого.

Цього дня відбулася зустріч Старого й Нового Завітів. Такий зміст свята.

Старий і Новий Завіт – дві частини Біблії. Кожна з цих частин складається з чималої кількості книг. Новий Завіт розпочинається книгою про Божого Сина Ісуса Христа. Називається ця книга Євангелія.

При храмі в місті Єрусалимі жив старий Симеон. Колись він брав участь у перекладі Старого Завіту грецькою мовою. В цих книгах Симеон прочитав про те, що Ісус Христос прийде до людей на землю. Ангел сказав Симеонові, що житиме він доти, доки побачить Христа на власні очі.

На сороковий день після народження Ісуса Марія та чоловік її Іосиф принесли Божого Сина до храму. Слід було здійснити обряд посвяти хлопчика Богові. Такий був звичай того краю.

Марія та Іосиф стали серед інших родин. Вони чекали своєї черги. Тут Божий Дух указав Симеонові на Святе Сімейство. Симеон узяв на руки Ісуса й почав молитися.

Божий Син, Богородиця та Йосиф уособлюють Новий Завіт. Симеон представляє Завіт Старий. У день їхньої зустрічі відзначають свято Стрітєння Старого й Нового Завітів (За О.Менем; 195 сл.)

Завдання.

1. Записати на дошці: *Божий Син, Ісус Христос, Богородиця, Йосиф, Святе Сімейство, Різдво Христове, Євангелія, Біблія, Єрусалимський храм.*
2. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Стрітєння відзначають у сороковий день після Різдва. 2. Зміст свята – зустріч Старого й Нового Завітів. 3. Перша книга Нового Завіту – Євангелія. 4. Симеон – перекладач книг Старого Завіту. 5. Що сказав Ангел Симеонові. 6. Марія та Йосиф понесли Ісуса до храму. 7. Божий дух вказав Симеонові на Святе Сімейство. 8. Стрітєння – день зустрічі двох частин Біблії).
3. Усно переказати текст (детально).

УСПІННЯ

Християнському святу Успіня Пресвятої Богородиці присвячено багато соборів. Це свято – одне з найшановніших церквою.

Слов'янське слово «успіня» означає смерть. Легенда розповідає, що Богоматір померла 28 серпня.

Після смерті й воскресіння Ісуса Христа Марія жила в родині Його учня Іоанна. Якось, коли Богородиця молилася на горі, їй явився Архангел та оповістив, що земна путь її закінчується.

Попрощатися з Богородицею зійшлися всі Христові учні. Вони плакали й тужили над померлою. Раптом кімната освітилася яскравим сяйвом, залунали чудесні співи. Це Божий Син в оточенні ангелів прийшов узяти душу своєї матері.

На іконах, що зображують Успіня Божої Матері, Христа малюють зі сповитою дитиною на руках. Це дитя – уособлення душі Богородиці.

Смерть Богоматір оповита не печаллю, а радістю, тому що її смерть – короткий сон, за яким – воскресіння з мертвих. Марія воскресла й вознеслася до свого Сина. Вона стала заступницею за всіх нас.

В Україні завжди щиро шанували Богородицю. Вона – покровителька материнства, захисниця всіх скривджених та нещасних (Із Закону Божого; 150 сл.)

Завдання.

1. Записати на дошці: *Божий Син, Ісус Христос, Богоматір, Богородиця, Архангел* (старший ангел), *учень Христа апостол Іоанн*.
2. Пояснити написання слів *воскресіння, успіння, уособлення, захисниця, нещасний*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Християнське свято Успіння Пресвятої Богородиці. 2. Що означає слово «успіння». 3. Що сповістив Архангел Богородиці. 4. Прощання з Марією Христових учнів. 5. Божий Син прийшов узяти душу матері. 6. Христос з немовлям на іконах. 7. Смерть Богоматері – короткий сон. 8. В Україні завжди щиро шанували Богоматір).
4. Усно переказати текст (детально).

УЛЮБЛЕНА ІКОНА

Найулюбленіші в Україні ікони – це зображення Богородиці. Образ матері завжди був близький українцеві. Вона для нього – велика моральна опора й надія. Ось чому в кожній хаті, в кожній оселі була іконна дошка із зображенням Богоматері.

Марія на українських іконах – це здебільшого зрілого віку жінка з гарним обличчям. У ній втілювалося народне уявлення про красу, підкреслювалася безмежна любов, доброта, співчутливість.

В іконних зображеннях Марії стверджувалася земна велич матері, підкреслювалася пошана до неї. Таким схилянням перед матір'ю перейняті й народні пісні та думи.

Богородиця на українських іконах сповнена почуття власної гідності й душевної сили. Адже в родинних стосунках жінка в Україні була рівна з чоловіком. Така рівність існувала і в суспільному житті. Ось чому Марія в українському іконописі – горда й прекрасна жінка, мудра й велична мати (За В.Овсійчуком; 130 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слова *ікона* (образ). Дібрати антоніми до слів *співчутливість* (байдужість), *гідність* (не достойність).
2. Пояснити написання слів *прекрасний, безмежний, схиляння*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Найулюбленіші ікони українців. 2. Мати для українця – опора й надія. 3. Обличчя Богоматері - взірець краси. 4. Пошана до матері в іконописі та піснях. 5. Вираз власної гідності на лику української Богоматері).
4. Написати **детальний** переказ.

ЧОМУ ПОТРІБНО ЗНАТИ ІСТОРІЮ

Як відомо, історія не любить слова «якби». Але порушимо це правило й спробуємо уявити, що могло б статися з нашим народом, якби не було Запорозької Січі. Очевидно, тоді зовсім не було б України, українського народу, так само, як і багатьох племен і народів на землі. Їх знищили б вороги, розтоптала б жорстока дійсність.

Наш народ існує тому, що його оборонили й відстояли мужні лицарі Запорожжя. Наперекір усім обставинам вони виборили нам право жити на своїй землі й бути українцями.

І як буває прикро, коли ми захоплюємось воєнним мистецтвом римських легіонерів, але не маємо уявлення про ратну майстерність запорожців. Знаємо про подвиги Ганнібала і не знаємо про звитягу Самійла Кішки, Петра Сагайдачного чи Івана Сірка. Захоплюємося мужністю спартанців біля Фермопіль і не чули нічого про подвиг козаків під Берестечком...

Історією потрібно не лише цікавитися, її потрібно досконало знати, бо історія – не просто минуле народу, це – його жива душа. Ось чому той, хто не знає історії, ніколи не зрозуміє свого народу (З кн. «З голосу нашої Клію»; 165 сл.).

Довідка. *Ганнібал* – полководець карфагенського війська (III ст. до н.е.). *Самійло Кішка* – український гетьман (XVI ст.) *Петро Сагайдачний* – український гетьман (XVII ст.) *Іван Сірко* – кошовий отаман Запорозької Січі (XVII ст.) *Фермопіль* – грецьке місто, що уславилось героїчною обороною від перських загарбників (480 р. до н.е.). *Берестечко* – місто, біля якого відбулася битва в найтрагічніший момент визвольної війни проти шляхетської Польщі (червень 1651 р.)

Завдання.

1. Записати на дошці: *Запорозька Січ, лицарі Запорожжя, римські легіонери, Ганнібал, Самійло Кішка, Петро Сагайдачний, Іван Сірко, спартанці, Фермопіль, Берестечко.*
2. Пояснити лексичне значення слів *легіонер, спартанець, лицар* (те саме, що й *рицар* – букв. середньовічний феодал на військовій службі, *перен.* самовідданий захисник).
3. Дібрати синоніми до слів *розтерзати, ратний, майстерність, досконало.*
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Історія не любить слова «якби». 2. Що було б з Україною, якби не Січ. 3. Завдяки кому існує наш народ. 4. Прикро, що не знаємо своєї історії. 5. Чому історію треба знати досконало).
5. Усно переказати текст (**детально**).

НОБЕЛІВСЬКА ПРЕМІЯ

Престижних премій у світі багато, але найголовнішою все ж вважають Міжнародну Нобелівську премію. Нею нагороджують авторів видатних відкриттів у галузі фізики, медицини, літератури. Нобелівська премія присуджується також за діяльність заради зміцнення миру. Нині в списку нобелівських лауреатів понад шістьсот імен.

Засновник премії – шведський учений Альфред Нобель. Він автор вісімдесяти п'яти винаходів. Але обезсмертило його вісімдесят шосте «відкриття» - ідея заснування премії для відзначення тих, хто приніс людству найбільшу користь.

Цікаво, що Нобелівська премія ніколи не присуджувалась математикам, оскільки сам Нобель ніколи нею не цікавився.

Спочатку ідея Нобеля не була сприйнята ні його сім'єю, ні шведськими політиками. Проте прихильники й друзі Нобеля виконали його заповіт.

Серед українців кандидатом на Нобелівську премію був Іван Франко, проте перед присудженням премії він помер. А за правилами, премія Нобеля не присвоюється посмертно.

На здобуття славетної премії висувалися Павло Тичина, Микола Бажан, Василь Стус та Олесь Гончар.

Засновник нагороди наголошував на тому, що на присудження премії не повинна впливати національність кандидата. Премію одержують найбільш гідні (3 календаря; 160 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *престижний* (такий, що має добру славу, авторитетний), *кандидат*.
2. Дібрати синоніми до слів *лауреат*, *прихильник*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Кого нагороджують найпрестижнішою премією в світі. 2. Засновник премії. 3. Чому премію не присуджують математикам. 4. Прихильники вченого виконали його заповіт. 5. Чому на присудження премії не впливає національність кандидата).
4. Написати **детальний** переказ.

Записати на дошці: *Міжнародна Нобелівська премія; Альфред Нобель; у галузі фізики, медицини, літератури; діяльність заради зміцнення миру; Павло Тичина, Микола Бажан, Василь Стус, Олесь Гончар.*

ЯК МИКИТА ТУРКА ПЕРЕМІГ

Задумали турки козаків завоювати й посунули на них військом. А запорожці зібрали своє військо й вирушили їм назустріч. Зупинилися дві сили одна проти одної.

Гукає козакам турецький паша, щоб виставили котрогось воїна проти його Махамуда. Якщо турок переможе, будуть запорожці паші данину платити. А як козак подолає, підуть турки з України геть.

Виставили запорожці про ти турка козака Микиту. Суне йому назустріч здоровенний, як гора, Махмуд.

Схопилися. Хоче турок Микиту підняти, від землі відірвати, та не може. Регочуть козаки, що мало Махмуд каші з'їв. Перенесли поєдинок на завтра.

Турки тим часом видовбали в скелі ступу, натовкли пшона й звалили три пуди каші. Наївся Махмуд.

Другого дня боролися, боролися, а турок знов не може Микиту від землі відірвати. Бо ж рідна земля тримає козака міцно. Знову глузують запорожці, що мало каші Махмуд з'їв. Перенесли двобій.

До півночі товкли пшоно турки. Зварили аж п'ять пудів каші. Всю її Махмуд з'їв.

Уранці посунув на козака турок. Схопив, напружився, щоб підняти, та й луснув.

Не зможе ворог перемогти того, кого рідна земля тримає, бо незборимість людська – від землі-матінки (Народна легенда; 176 сл.)

Завдання.

1. Пояснити значення фразеологізму *мало каші з'їсти* та лексичне значення слова *паша* (титул вищих військових сановників у султанській Туреччині).
2. Дібрати синоніми до слів *поєдинок*, *напружитися*, *глузувати*, *луснути*.
3. Пояснити написання слів *назустріч*, *з'їсти*, *незборимість*, *земля-матінка*.
4. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Дві сили одна проти одної. 2. Що задумав турецький султан. 3. Виставили проти турка козака Микиту. 4. Глузування козаків над Махмудом. 5. Наївся турок каші. 6. Не може Махмуд козака подолати. 7. П'ять пудів каші для Махмуда. 8. Чим закінчився третій поєдинок. 9. Незборимість – від рідної землі-матінки).
5. Написати **детальний** переказ.

МУДРИЙ КУШНІР

Жив-був кушнір. Улітку він шив людям кожухи, а взимку шкуру обробляв. Пробивав на річці лід і полоскав шкуру в крижаній воді. Якось застав його за такою роботою сам цар.

Зацікавився цар, скільки ж цьому чоловікові за таку тяжку працю платять. Сказав йому кушнір, що плату бере невелику, але живе добре.

Заробляє за день вісім золотих. Два з них позичає, два повертає, два в болото кидає, а за два сам живе.

Нічого не зрозумів цар. Скликав своїх міністрів та наказав їм розтлумачити, як же витрачає гроші той чоловік. Не змогли міністри нічого пояснити.

Тоді цар наказав покликати кушніра до палацу. Пояснює він цареві, що два золотих позичає, бо годує й одягає недорослого сина, за школу платить. Син, як виросте, вивчиться, то буде батька на старість доглядати. Два золотих кушнір щодня повертає, бо годує старих тата й маму, які його виростили, а два – ніби в болото кидає, бо допомагає дочці та зятеві. На ті ж два золотих, що лишаються, він сам із дружиною живе.

Прогнав цар своїх міністрів, а мудрого кушніра узяв за радника (За народною казкою; 176 сл.)

Словник. *Кушнір* – ремісник, який вичиняє хутро, шиє хутрянні вироби.

Завдання.

1. Дібрати аноніми до слів *позичати витрачати, мудрий*. Дібрати синоніми до слів *розтлумачити, наказати, повертати, допомагати*.
2. Пояснити написання слів *улітку, взимку, невеликий, недорослий, допомагати*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Нелегка праця кушніра. 2. Царева цікавість. 3. Нічого не зрозуміли міністри. 3. Як кушнір витрачає гроші? 4. Нічого не зрозуміли міністри. 5. Кушнірові пояснення. 6. Кушнір – царський радник).
4. Написати **детальний** переказ.

ЧОМУ МОРЕ СОЛОНЕ

Були собі два брати. Багатого звали Буркун, а бідного Веселун. Вирішив бідний брат піти в світі щастя шукати. Попросив він багатого брата спорядити його в далеку путь. Набурмосився Буркун, та все ж дав Веселуну хліба й сала.

Довго блукав Веселун, аж поки не надібав у лісі печеру. Жили в тій печері карлики. А їсти їм варила мала карлиця. Подивився Веселун, а в казані жаби й ящірки закипають.

Порадила карлиця Веселуну чимдуж тікати, бо з карликами погані жарти. Ті карлики завжди голодні й злі.

Веселун на те тільки всміхнувся. Дочекався він карликів. Ті справді були злі, але кличуть гостя обідати, бо чемні. Виймає Веселун хліб та сало й усіх частує.

Дуже обід карликам присмакував, бо нічого немає смачнішого за українське сало. Почали вони радитися, чим гостя віддячити. Подарували йому млинок, що молот сіль.

Вернувся Веселун додому. Почав сіль молоти й продавати. Скоро збагатів. Тоді дав млинок братові, бо звик з усіма ділитися.

А Буркун схопив млинок і кинувся тікати. Прибіг до моря, ускочив у човен та скерував його від берега подалі, щоб брат не наздогнав. Сів на край човна і меле. Човен нахилився й перевернувся. Впав багач на дно моря. Десь там він і досі сіль меле.

Ось чому вода в морі солена (За народною казкою; 303 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *спорядити, надибати, набурмоситися, частувати, скерувати*.
2. Пояснити написання слів *прибігти, присмакувати, схопити, чимдуж, подалі, віддячити*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Спорядив багатий брат бідного в дорогу. 2. У лісовій печері: а) порада карлиці; б) Веселун частує карликів; в) чим карлики віддячили за обід. 3. Поділився млинком із братом. 4. Буркун у човні. 5. Десь на дні й досі меле).
4. Написати **детальний** переказ тексту. **Завдання:** увести в текст оцінку поведінки кожного з братів.

КРИЛАТІ БРАТИ

Вирішила княгиня побудувати новий замок. З'їхалися іноземні майстри, показують свої малюнки. Німець – фортецю з товстими мурами, араб – палац із мальованими вежами, італієць – схожу на орлине гніздо башту.

Тут троє братів-буковинців принесли свій сплетений із лози замок. Невимовно прекрасний був цей витвір. Побачила княгиня й зачудувалася.

Почали брати замок будувати. Прокидалися вони, коли було темно, а спати лягали, коли переконувалися, що за день усе зроблено гаразд.

Стіни швидко підводились угору. Здавалося, замок сам виростає із землі.

Слава про будову линула по навколишніх князівствах. Приходили князі й бояри, просили братів і їм збудувати прекрасні житла.

Будівництво закінчувалося. Княгиня благала майстрів нікому не зводити нічого подібного. Обіцяла зробити їх боярами, озолотити. Відмовилися брати, бо вони звикли до праці.

Ось забито останній цвях. Тут княжі слуги сокирами розвалили риштування. Майстри zostалися на даху. Княгиня гукнула їм: «Гепер будуйте, що хочете!»

Не знали брати, як на землю спуститися. Але тут вони побачили журавлів, що пливли в блакиті неба. Блискавкою майнула думка: «Дерев'яні крила!» Схопилися майстри за інструмент. За якийсь час вони мали три пари

крил. Прив'язали вони крила до плечей, стрибнули з вежі й полетіли за журавлями.

Ніколи не згодиться стати рабом справжній майстер, тому що...

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слова *риштування* (тимчасовий настил для проведення будівельних робіт).
2. Дібрати синоніми до слів *будувати, розвалити, прив'язати*.
3. Скласти план (орієнтовний)
 1. Рішення княгині побудувати замок.
 2. Малюнки іноземних майстрів.
 3. Палац із лози братів-буковинці.
 4. Як брати замок будувати.
 5. Далеко линула слава.
 6. Прохання княгині.
 7. Відмова братів.
 8. Слуги розвалили риштування.
 9. Дерев'яні крила.
 10. Чому майстер ніколи не стане рабом).
4. Усно переказати текст. **Завдання:** продовжити кінцівку-роздум.